

SPOVEDANIA

Traian Popovici

Cuvânt înainte

La răscrucile istoriei sale un popor nu-și are încredințate totdeauna destinele sale în mâinile celor chemați. Evenimentele în prăvălirea lor surprind deseori tocmai pe cei nepregătiți în fruntea treburilor obștești.

Trăirea măsurilor de guvernare, care angajează în desfășurare grăbită însăși răspunderea întregului neam, nu lasă factorilor de conducere, autori ai acestor măsuri, nici agenților executori chemați a le duce la îndeplinire, răgazul de meditare asupra consecințelor ce pot să nască din ele.

Și unii și alții se lasă furați de vârtoarea a ceea ce au dezlănțuit, cârmă având numai instinctul brutal, care ucide virtutea în om.

Numai o cultură profundă, o adâncă cunoaștere a sufletului colectivității în fruntea căreia ai fost adus de împrejurări, de cele mai multe ori independent de voința ta și, în sfârșit, respectul ce trebuie să porți tradiției acestei colectivități, crează suportul moral al faptelor cu care te încumeți să conduci un popor și să-i scrii istoria.

Incontestabil că măsura deportării evreilor în Transnistria a fost și rămâne un act necugetat de conducătorul statului, mareșalul Antonescu, un act neomenos, brutal și sălbatic, care a zguduit adânc ființa neamului nostru, un act care a dezlănțuit cele mai urâte instincte în om: ura și lăcomia. Deportarea cu întreg cortegiul ei de suferințe pentru proscriși, cu îngenuncherea sentimentelor de omenie, de milă, de echitate, cu abrutizarea întregului aparat de militari și funcționari ordonați cu executarea lui ne-a coborât în respectul popoarelor civilizate și ne-a înfierat în istorie cu dangaua barbarismului.

Abstăgând de la greutățile ce ne-au fost create pe tărâmul vieții internaționale, vom trebui să încercăm în intern multiple greutăți pentru repararea nedreptăților comise.

Iată cum un popor întreg este chemat la răspundere pentru actele nesăbuite ale regimului sau de dictatură.

Încătușat în lanțurile terorii, amenințat cu lagărul și curțile marțiale, ostracizat în actele lui sporadice de revoltă, neamul nostru a privit cu suflet pângărit, cu inimă sugrumată de durere, la desmățul orgiei de ură, pradă în îmbogățire.

Brutele urcau treptele ascensiunii lor fantastice; nevinovații coborau de rușine capul în cenușe. A fi neîndurat era un merit; a fi samaritan era o înjosire. A protesta, a căuta să deschizi mințile celor întunecați de nebunie, însemna a te expune disprețului public și prigoanei celor tari.

Și totuși neamul românesc în profunzimile lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui.

Nicăieri în istoria lui nu se întâlnesc atari evadări din omenia lui tradițională, din bunătatea lui proverbială, din sufletul lui mărinimos, din inima lui caldă.

Chiar cei martirizați trebuie să recunoască că în lunga lor conviețuire alături de noi au trăit până la eclipsa morală din 1940-1944 în bună înțelegere și așa putea spune înfrățire cu noi.

Deportarea evreilor odată consumată, consecințele ei limpezi în istorie, rănilor ei încă deschise, durerea și mâhnirea rămasă ca drojdie amară în potirul de suferință, rușinea împurpurându-ne obraji, să avem cel puțin curajul să descifrăm cronologic succedarea împrejurărilor care au constituit „actul de guvernământ”, evacuarea evreilor. Să contribuim singuri la documentarea acelor pagini de istorie contemporană, pentru care răspundem, pentru ca din ea să se vadă că nu poate fi făcut vinovat un neam întreg de măsura dementă a unui improvizat conducător de națiune și că s-au găsit și exemplare cari au avut îndrăzneală de împotrivire fățișă, în fața nebuliei dezlănțuite de oficialitatea regimului Antonescu.

Contribuția noastră la documentarea acestui act o socotim imperios necesară, convins fiind că nici conducerea actualului regim, chemat să tragă la răspundere pe cei vinovați, nu cunoaște

«amănuntele prin care s-a tradus în fapt hotărârea mareșalului „dezrobitor” de a trimite în robie și la moarte o parte din populația țării, care nu avea decât altă vină decât, ca prin hazardul vieții, de a se fi născut evreu.

Întrucât în acele vremuri de prigoană rasială, cari au zămislit deportarea, dețineam răspunderea de a fi primarul Municipiului Cernăuți și întrucât prin zarul fatalității fusesem chemat să fiu, nu simplu spectator, dar, factor care să împiedice – pe cât l-au ajutat puterile – roata tragediei evreiești, socot de a mea datorie să fac în paginile ce urmează mărturisirile oficiale cu privire la deportările din Cernăuți și Bucovina.

Spovedania aceasta în fața întregului meu neam nu este pornită din voința de a acuza, pe cei cari îi acuză faptele lor, nici de a reliefa o atitudine, pentru care am fost ostracizat prin trei ani și pe urma căreia am suferit îngenunchieri. Ea este spovedania unei conștiințe, care în tragedia umană ce a trăit-o, a făcut tot ce i-a fost cu putință să zăgăzuiască furia, să îmblânzească pe cel sălbatic, să încurajeze pe cel înfricoșat, să mângâie pe cel disperat și să toarne nădejde în cel plecat în surghiun.

Știu că ea va dura pe mulți, dar va mângâia pe mai mulți, pe toți anonimii cari au văzut, au gândit, au simțit și au crezut ca mine. Nu toți au fost miruiți de soartă cu voința de a înfrunța, dar și ei și-au avut partea lor mare de contribuție de a mă încuraja, de a-mi arăta că sunt în vederile și simțirile lor de a mă aproba în lupta mea.

În ce mă privește, dacă m-am învrednicit de această tărie de a nu ceda curentului, de a mă împotrivi lui, de a fi stăpân pe voința mea, de a înfrunța pe cei mari, de a fi cu un cuvânt om, nu e meritul meu.

E meritul tuturor generațiilor de popi din care mă trag și cari m-au învățat ce e iubirea de oameni, e meritul tuturor profesorilor de la liceul din Suceava, cari m-au crescut în lumina frumoaselor virtuți ale clasicismului și mi-au plămădit sufletul la căldura umanității, care neobosită cizelează pe om și-l diferențiază de brută.

Viitorimea mă va judeca, dacă am făcut rău sau bine, cu aceasta a mea spovadă.

Primariatul

Era nouă.

Actul de la 28 iunie 1940 m-a statornicit la București, unde îmi aveam de altfel și îndeletnicirile mele profesionale și publice. Aici am fost martor la toate etapele cari au dărâmat o dictatură și au înscăunat una nouă.

Regele Carol al II-lea trebuia să tragă consecințele politicii sale nefaste de siluire a voinței naționale, de inaugurare a uriei dictaturi personale în imitarea sistemelor pe atunci la modă în centrul Europei, care a atras după sine amputarea hotarelor noastre și prăbușirea sufletească a neamului.

Am curajul să mărturisesc că pe atunci credeam, ca mulți alții din această țară, că generalul Antonescu, în jurul căruia se crease legenda omului de mână tare, energic, cinstit și bine intenționat, ar putea să ducă vracul unei țări avariate înspre limanuri de salvare. Personal nu-l cunoșteam nici măcar din vedere. Când însă zvonul Capitalei și ziarele de adulație ni-l arată în cămașa verde pe tribunele legionare, când s-au deschis zăgazarile unei legiferări de deposedare de bunuri, de eliminare din compartimentele economice, de oprinare, toate având ca substrat pornirea bolnavă a celor cu cari voia să guverneze, mi-am dat seama că omul a pornit cu piciorul stâng pe drumul de primenire morală ce voia să inaugureze.

Prin el s-a poticnit întreaga demnitate a neamului în fața inculturii, a grosolăniei și a sălbăticiiei.

Două momente m-au impresionat dureros. Să admiți ca forul cel mai înalt al magistraturii, înalta Curte de Casație, să urmeze în pelerinaj de mare solemnitate carele funebre cu oasele pritocite ale unor condamnați pentru crima de asasinat*, să înregistrezi fără protest

---

* La 30 noiembrie 1940 a avut loc reînhumarea corpului neînsuflețit al lui C.Z. Codreanu și a altor legionari executați în noiembrie 1938 din ordinul regelui Carol al II-lea.

asasinarea lui Nicolae Iorga lăsând să fie înmormântat aproape în taină și fără să-i aducă – nu omului politic, dar geniului care a fost – omagiul Națiunii, aceste două momente l-au reliefat dintr-odată pe nou improvizatul Mareșal, în lumină apocaliptică și am întrezărit urgia ce va sa vină peste noi, din atitudinea acestui Conducător.

Trebuie să admit, singurul act – pornit însă din instinctul de autoconservare și legitimă apărare – a fost înăbușirea rebeliunii, care n-a fost dusă însă până la capăt și asupra căreia Mareșalul a pus vâlul iertării și apoi al grațierii. Fără să-i știrbesc meritul atitudinii ce a avut-o, reclam înăbușirea acestei rebeliuni pentru țaranul-soldat, care, călăuzit de instinctul sănătos al colectivității lui, s-a ridicat la onoarea nepieritoare de a fi salvat atunci țara de la pierzanie.

Cu aceste constatări îngrijorătoare pentru fâgașul pe care a fost îndrumată de Antonescu țara, m-am resemnat într-o austeră izolare în Capitala care se dăruia noului regim.

Din această izolare am fost trezit la 22 iunie [1941] când Mareșalul ordonase trecerea Prutului și pornise în cruciadă.

Câteva zile de la declanșarea războiului, am fost chemat telefonic la Ministerul Afacerilor Interne, unde, la secretariatul general, mi s-a comunicat că sunt luat în vedere a fi trimis în Bucovina, cu calitatea de primar al Municipiului Cernăuți. La nedumerirea mea cum s-a ajuns la această alegere în persoana mea, mi s-a spus că dl. Ministru de Interne în urma referințelor culese, s-ar fi oprit asupra persoanei mele, din tabloul celor ce i-au fost propuși.

Pentru considerente de atenție față de fostul comisar al refugiaților din Bucovina și Basarabia, al cărui comisariat fusese desființat, s-a revenit trei zile mai târziu, de la această idee, fiind numit primar dl. dr. Octavian Lupu, șeful serviciului sanitar al Municipiului Cernăuți, eu urmând a fi numit prim-ajutor de primar. La încercarea mea de a refuza această calitate, mi s-a atras atenția că acest refuz ar putea fi privit ca o sabotare din partea mea și că dl. Ministru îmi ordonă să plec să-mi iau serviciul în primire. Sfătuit de prieteni și pentru prestigiul bucovinean, am acceptat răspunderea de ajutor de primar.

Astfel am ajuns să fac parte din statul major al aparatului de funcționari, îndreptați înspre Cernăuți, cu un tren special, în seara zilei de 8 iulie [1941].

Guvernământul

În drum, luând contact cu puzderia de directori generali, consilieri, secretari, avocați din contencioasele ministerelor, am descifrat aberația creării unui guvernământ, în care noii proconsuli își aveau, din birourile ministerelor, conturate gravele lor personalități. Se numeau nu mai puțin decât „consilieri de stat”, cu rang și atribuțiuni de miniștri. Cu ei, trepădușii lor, în ranguri de directori de cabinet, secretari etc.

Eram nedumerit cine va fi guvernatorul Bucovinei, care în această gamă trebuia să aibă rolul de prim-ministru sau vicerege.

Pe doi îi aveam cu noi, pe generalul Voiculescu, guvernatorul de mai târziu al Basarabiei și pe Gheorghe Alexeanu al Transnistriei, iară la Cernăuți ne aștepta colonelul Rioșanu, omul de încredere și prieten al Mareșalului. Șansele vorbeau pentru fiecare din ei. Alexeanu, profesor la Universitatea din Cernăuți și fost rezident regal al Bucovinei, generalul Voiculescu, general superior în grad colonelului Rioșanu. Rioșanu intimul Conducătorului.

Trei săbii într-o teacă nu se putea. Care va fi sabia ce va străfulgera în întunericul „conștiinței adormite” în Țara fagilor?

La Cernăuți trebuia dezlegată această problemă. Cu ce sentimente și cum s-au privit în față cei trei guvernatori, nu știu. Nu făceam parte diu anturajul nici unuia. Din ordinul primarului meu, care era dublat și de răspunderea unui consilier de stat la sănătatea publică, am intrat în exercitarea atribuțiilor, mie deferite, după bunul său plac.

Cred că am avut vreo trei zile, doi guvernatori, cari cu de la sine putere își luau rolul în serios: generalul Voiculescu și Alexeanu. Mai mândru de sine, mai demn se comporta decedatul Rioșanu.

Enigma a fost dezlegată, în urma unei hotărâte convorbiri telefonice dintre Rioșanu și Mareșal, care se găsea la Cartierul său general din Tiraspol, în favoarea lui Rioșanu, care, din ordinul Mareșalului, a rămas ca împuternicit al său în fruntea guvernământului Bucovina.

Discret a plecat Alexeanu cu ai săi, mai puțin discret generalul Voiculescu, care și-a luat, ca amintire, din Cernăuți, două camioane cu covoare persane. Clarificată fiind problema guvernatorului, lucrurile au intrat, pe încetul, în normal.

S-a deschis însă un alt conflict, între centru și guvernământ, pe chestia legalității acestui din urmă. Centrul, nevoind să facă la Cernăuți pepinieră de miniștri, subsecretari sau consilieri de stat, și-a rechemat parte din înalții lui funcționari, tăind aripile celor înfumurați, guvernământul aruncând peste bord încărcătura prea grea de funcționărimă, care cu tirade mari căuta procopseala ieftină. Centrul, nevoind să cedeze din drepturile și autoritatea lui, neluând act de independența guvernământului, guvernatorul nevoind să accepte ordinele centrului. Și acest conflict a fost lichidat – cel puțin oficial – prin intervenția Mareșalului în favoarea guvernământului. Mareșalul a găsit formula de a pune în practică și de a experimenta o nouă reformă administrativă – care n-a mai venit – să ia asupra sa conducerea provinciei, exercitând-o prin delegație, în persoana guvernatorului.

În această ambianță de concepții de guvernare, se reflectă viața administrativă a Bucovinei, mai întâi de nord apoi înglobată întreagă cu județele ei din sud, cu Hotinul și Dorohoiul.

În această tensiune dintre cele două tendințe intervine numirea mea ca primar. Pentru considerente cari îmi sunt străine, guvernatorul Rioșanu retrace la finele lui iulie Delegația de primar d-lui dr. Lupu, care rămâne numai director la Sănătatea publică, și numește primar, pe colonelul de Jandarmi, Brăescu.

Demiterea din primariat a d-lui Lupu Octavian cu o uzanță puțin cunoscută – D-sa era plecat din localitate, cred la Timișoara – și numirea d-lui colonel Brăescu, ambele cu de la sine putere și peste capul Ministerului de Interne, adâncește, la acea epocă, conflictul dintre minister și guvernator.

În realitate, conduceam eu Primăria în calitatea mea de vice-primar, liber rămânând dl. Lupu Octavian în peregrinările sale prin țară și dl. colonel Brăescu în a-și descurca numirea.

În ziua de 1 august sunt chemat la guvernământ unde guvernatorul, pentru a șterge urmele numirii colonelului Brăescu (D-sa a funcționat numai două zile), îmi dă, ca expedient de urgență, delegație mie.

Pentru a evada din conflict cu ministrul și pentru a-și păstra autoritatea, Rioșanu solicită telegrafic confirmarea numirii mele Mareșalului, la Cartierul general al acestuia, care confirmare nu întârzie a sosi câteva zile mai târziu, Rioșanu justificând astfel considerentele alegerii mele și investind numirea mea cu suprema voință în stat. Conflictul în jurul primarului de Cernăuți este astfel definitiv închis.

Cu ziua de 1 august începe zbuciumul meu în scaunul de răspundere ce l-am deținut, pe care nu l-am solicitat și în care am fost aruncat de împrejurări.

Momentul eroic cum îl cunoaște antichitatea mă așează dintr-o dată în miezul vieții publice a municipiului, în laboratorul de experiențe al ideologiei rasiale, determinându-mi faptele și controlându-mi conștiința.

Preludiu la deportare

Dacă crearea guvernământului în lumina reîntregirii patrimoniului era o aberație, constituind ea recunoașterea unui provizorat, atunci și mai bizară apare înființarea cabinetului militar pe lângă acest guvernământ.

Guvernământul creat numai pentru cele două provincii putea fi socotit cel mult ca un început de descentralizare administrativă, pe care o nouă reformă ar fi preconizat-o; în nici un caz el nu se încadra în sistemul rezervat pentru majoritatea covârșitoare a regatului.

N-am înțeles niciodată care a fost rostul cabinetului utilitar pe lângă un guvernământ de esență pur civilă, în totalitatea administrării lui. Mai cu seamă când provincia avea un comandament militar exercitat de comandantul celei mai înalte autorități militare, de generalul comandant al diviziei. În lipsa acestui comandant, care era în fruntea unității sale pe front, s-a creat în mod interimar un comandament ad-hoc al Bucovinei de Nord, sub comanda unui general, ajutat de un întreg stat major și în subordinea căruia stăteau părțile sedentare ale unităților reîntoarse în garnizoană. Mai era la dispoziția puterii administrative și inspectoratul regional de jandarmi.

Credința mea este că acest cabinet militar legitima prezența pe lângă persoana guvernatorului a maiorului de pe atunci Stelian Marinescu, fost șef de cabinet al fostului Ministru de Interne, general Petrpvicescu.

Cu un cuvânt, cabinetul militar a luat ființă de îndată, asumându-și întreaga conducere a guvernământului, în atribuțiile lui intrau exclusiv măsurile de mână forte, ca ordonanțe, ucazuri, dispoziții cu caracter restrictiv dar în special chestiunile în funcție de regimul aplicat evreilor.

Toate măsurile luate împotriva evreilor erau dospite, plămădite și frământate în cabinetul militar. Dacă inițiativa, concepțiile, sugestiile veneau din capul autoritar al guvernatorului sau aparțineau inspirației directorului de cabinet, scapă cunoștinței mele. Traducerea în fapt, executarea pe teren, elanul și excesul de zel aparținea fără îndoială acestuia din urmă.

Primăria nu a avut contact cu acest cabinet militar. Primarul n-a fost nici întrebă, nici consultat în nici o chestiune, nici evreiască, nici de altă natură.

Primarul era surprins de toate măsurile restrictive întocmai ca și cei interesați.

Într-o unică ipostază avea conducerea primăriei contact cu cabinetul militar și anume de a lua act, „din ordin”, de măsura luată de guvernământ, de a se conforma și ea la paza întocmai a dispozițiilor date și de a încasa repetatele avertismente tot „din ordin”, că este indulgentă, tolerantă și că sabotează voit sau inconștient opera de curățire de elementele indezirabile în viața municipiului. Cu vremea tonul acesta a devenit tot mai agresiv și mai jignitor pentru a culmina în acuzațiuni „confidențiale” că această conducere este „jidovită”.

Dar să las să vorbească faptele.

Sub guvernarea lui Al. Rioșanu s-au luat mai multe măsuri împotriva evreilor, aceea de a purta semnul galben „steaua lui David”, măsură importată din Bacău, unde un prefect habotnic în a se distinge de evrei o luase cu strășnicie, interzicerea de a face comerț, interzicerea deplasării lor în provincie și țară și predarea valutei. Sancțiune: lagărul.

Dacă aceste măsuri, cari i-au clasat pe evrei de paria ai societății omenești, au pornit din gândul guvernatorului sau dacă au fost impuse, nu știu*. Oricum, măsura în sine a deschis tuturor derbedeilor posibilitatea de a-și bate joc de ei și a împins pe mulți la a se deda la acte de brutalitate. A dezlănțuit dreptul celui mai tare de a lovi în cel mai slab.

Pe atunci încă nu puteam să spun nici un cuvânt, întrucât purtătorul demnității municipiului era dl. dr. Octavian Lupu-Strejac, un mult mai bun român ca mine.

Personal am putut să iau atitudine, abia de la înscăunarea mea la Primărie, ca “Primar General”, cum mă numea ironic cabinetul militar.

Câteva zile după instalarea mea ca primar, am avut ocazia să vorbesc într-o audiență de lucru cu guvernatorul Rioșanu, asupra problemelor evreiești. Decedatul guvernator îmi cerea să procedez la delimitarea unui cartier de oraș căruia voia să-i dea destinație de gheto. I-am expus punctul meu de vedere net și i-am arătat enormitatea acestei măsuri medievale, raportată la gradul de cultură a evreimii cernăuțene, i-am arătat că din punct de vedere tehnic nu pot admite aspectul degradant al închiderii unei părți din oraș în baricade de sârmă ghimpată și în îngrădituri de scândură. Cernăuții cu aliura lui de oraș occidental refuzând sub aspect edilitar o astfel de pângărire a esteticului său.

---

* Măsura prin care evreii din Moldova, Basarabia și Bucovina au fost obligați să poarte semnul distinctiv a fost aprobată de Președinția Consiliului de Miniștri la 5 august 1941, fiind transmisă către Armatele a 3-a și a 4-a prin Ordinul Marelui Cartier General nr. 3303 din 7 august 1941 (Arh. S.R.I; dosar 40 010, vol. 114, fila 202).

Rioșanu mi-a declarat verbal: “recunosc, ai în totul dreptate, dar ce vrei să fac, când sunt mereu împins de președinție și zilnic asaltat la telefon dacă am ghetoul”. Larg cum era el în vederile sale europene, mi-a dat dreptate și pentru ca să adormim vigilența președinției și să liniștim impetuoșitatea romanizatorilor, cărora le putea orașul a jidan, am găsit expedientul studierii ghetoului. Urma să plece în Germania o comisiune prezidată de mine sau alt înalt funcționar al primăriei, pentru ca la fața locului, la Lublin, la Cracovia, la Frankfurt pe Main, să studieze organizarea ghetourilor*.

Abstăgând de faptul că în acea epocă mie nu-mi ardea de excursii pe la ghetourile din Germania și că între timp suferința guvernatorului se agravase, problema înființării ghetoului la Cernăuți a rămas la proiectul de studiere. De altfel – în afară de răstimpul de la 11 octombrie și până la 15 noiembrie, când ghetoul a constituit mijloc în procedura de deportare – la Cernăuți nu a luat ființă ghetoul, nici sub mine, nici după mine.

I-am atras atenția asupra greutăților ce nasc din purtarea semnelor de către evrei pentru starea de drept și siguranța publică, dând aceasta, drojdiei inculte ce invadase Cernăuții, mereu prilej de insultă primejdioasă pentru coborârea prestigiului autorității, chemată a veghea la paza siguranței individuale. Am arătat clar dezvălul moral și anarhic care va cuceri strada și păturile ușor de asmuțit. Am rămas cu promisiunea că, după ce va fi frântă aroganța evreilor, va reveni singur mai târziu.

Sub Rioșanu, lagărul ca mijloc de sancțiune a rămas mai mult teoretic. Lucrurile se schimbă radical după moartea lui, prilejuită în urma unei operațiuni nereușite la 30 august 1941. Cum ar fi evoluat tratamentul evreilor dacă ar fi rămas în viață, e mare întrebare. Cred că ar fi fost mult mai uman, la bunătatea de suflet care îl caracteriza. Rămâne o încercare rușinoasă atentatul asupra memoriei lui, când se voia a-l face culpabil de cele câteva autorizațiuni date de el unor evrei din Cernăuți spre a le înlesni evadarea din iadul ce se pregătea.

Încă în timpul suferinței lui Rioșanu, pentru a nu rămânea guvernământul numai pe seama directorului de cabinet – secretarul general al guvernământului fusese izolat numai în lucrările pur administrative – este trimis la Cernăuți ca locțiitor de înputernicit al conducătorului generalul Corneliu Calotescu. Fost secretar general al Ministerului de război, colaborator al Mareșalului, originar din Argeș și chiar din același oraș Pitești ca și Mareșalul și ca și Vice-Președintele Consiliului de Miniștri.

Generalul Calotescu oferea toate garanțiile că lucrările vor merge strună în Bucovina.

Nu aflasem de prezența sa în Cernăuți și nici nu m-am prezentat Domniei Sale în audiența de rigoare. Simplu, nu fusesem pus în cunoștință. Intru intenționat în amănunte, pentru că din acest fapt se pregătea, în culisele cabinetului, pe placul căruia nu fusesem nicicând, punerea mea în conflict cu prezumtivul guvernator. Am fost chemat abia a doua sau a treia zi, când întreaga funcționărimă și celelalte autorități urmau să-i fie prezentate. Împiedicat de vizita unor înalți demnitari străini la primărie și Mitropolie, am lipsit și de la această formalitate.

Nu ascund impresia ce mi-a făcut-o când l-am cunoscut. A fost foarte atent cu mine, m-a ascultat în expunerile mele, le-a îmbrățișat în totul. Am plecat din cabinetul său cu convingerea că generalul este bine intenționat și că voi putea lucra cu el în bună prietenie. La plecare mi-a spus textual: „Domnule Popovici, colaborarea dintre noi să fie întemeiată pe încredere reciprocă și pe cinste. Să nu ne fie rușine a ne uita unul în ochii celuilalt, pentru faptele noastre”.

Întrucât posed limba germană, eram invitat mereu de general pentru a fi față la conferințele și convorbirile ce le avea cu diferiți demnitari ai Reichului, cari erau în trecere prin Cernăuți, eu îndeplinind deseori funcțiunea de translator. În această ambianță începe contactul meu cu generalul Calotescu.

Prima tulburare în acest raport nu întârzie însă. Dădusem unui coleg al meu, directorul ziarului Bucovina, un interviu cu privire la „nevoile și realitățile municipiului” în care, cu temperamentul ce mă caracterizează, arătam greutățile în cari mă zbăteam, și criticam singur anomaliiile ce cream prin acordarea de locuințe în rezolvarea miilor de cereri cari îmi sufocau

---

* Intenția de a „studia” experiența acestor ghetouri Traian Popovici a făcut-o publică în interviul acordat ziarului *Bucovina* din 27 august 1941.

activitatea cealaltă. Admit că era straniu ca un primar – oricât de sincer ar fi – să-și facă autocritica activității sale. Această autocritică își avea tâlcul ei în invadarea Cernăuților de un enorm val de existențe suspecte venite să-și caute căpătuiala în orașul ce urma să fie românizat. Primul venit avea pretenții de locuință numai la centru și la mobilier luxos. Remarc că refugiații nu se întorseseră. Opreliștea de a reveni la căminurile lor își avea poate explicația în tendința de a schimba din temelie fizionomia „regională” a Bucovinei.

Acest interviu, cu toate că nu privea activitatea guvernământului, a avut darul să irite, poate nu atât pe guvernator, cât cabinetul militar care îmi spiona fiecare pas. Am dat generalului explicațiile personal, atrăgându-i atenția asupra greutăților ce le crează acești noi veniți, cu solicitările lor nesăbuite și cu atitudinea lor provocatoare, în a ne da lecție de românism.

Îmi rezerv durerea de a închina un capitol aparte acestor improvizați colonizatori, cari au creat în Bucovina o ambianță foarte grea pentru guvernarea ei.

Dar să mă întorc la subiect.

După moartea guvernatorului Rioșanu și investirea generalului Calotescu la guvernământul Bucovinei, problema evreiască trece pe primul plan al activității cabinetului militar.

Se succed măsurile restrictive împotriva evreilor, într-un ritm de cascadă.

Interzicerea exercitării profesiunii – medicii evrei având dreptul numai la consultarea pacienților coreligionari – închiderea accesului pentru copii și tineretul evreu la școlile publice și interzicerea funcționării serviciului divin chiar și la sărbătorile lor cele mai mari. Interzicerea la ghișeele publice (bănci și poștă) de a plăti evreilor sumele trimise ca ajutoare familiale sau derivând ele din plăți comerciale ce li se cuveneau. Predarea devizelor sub pedeapsă de moarte, de aparate de radio, mașini etc. Scoaterea forțată la muncă chiar și a intelectualilor pe străzi, piețe publice, localuri, cazărmi etc., fără drept la vreo remunerație.

Rechiziționarea de mână specializată în industrii și alte întreprinderi ale statului sau particulare, cu plata unei sume minimale, din cari mai trebuiau să cedeze 30% serviciului de românizare. Eliminarea din dreptul la cartelă, plata oficial dublată la pâine. Interzicerea accesului în piețele de aprovizionare. Limitarea circulației la numai trei ore pe zi între 10-13. Și câte alte îngenuncheri, de cari nu-mi amintesc.

Internarea în lagăr nu mai este măsură represivă pentru cea mai mică abatere, dar ajunge sistem organizat draconic. Lagărul și Curtea Marțială în plină activitate. Evreimea era îngrozită iar românii de bine rămâneau uluiți în fața acestei cascade de prigoană. După principiul *exempla trahunt*, încep și alți capi de autorități în toate compartimentele publice a se lua la întrecere cu guvernământul.

Întreaga gamă de împilări, este urcată și coborâtă sadic până la măsura degradatoare nu de nație, dar de umanitate, eliminarea evreilor din spital și sanatorii. Culmea o constituie eliminarea din Casa de alienați a nebunilor, chiar și celor furioși, și cazarea lor într-o promiscuitate, într-un hal de murdărie de nedescris și într-o îngrozitoare sărăcie. Îndobitocirea acestor nenorociți era demnă de pana lui Dante. O psihoză de nebunie cucerește creierul atâtor factori de răspundere, le deformează mentalitatea și îi face complici la rușinea înscrisă de niște inconștienți în istoria neamului nostru.

E straniu cum de evreii au rezistat tuturor acestor șicane, urmăriri și împilări. Nici o răbufnire de revoltă, nici o împotrivire, nici un act cu caracter de sabotare, nici un murmur, într-o resemnare în soarta lor milenară, într-o dăruire mistică tragediei, își purtau ca niște umbre fugărite de furii destinul lor. În cari rezidii umane își are refugiu suferința, va rămâne pururi o enigmă.

O singură oază în Cernăuți unde cetățeanul evreu poate să-și plângă durerea, unde i se respecta dreptul la petițiune, unde i se recunoaște chinul foamei, dreptul la pâine și la viață, unde i se plătește regulat pensia, unde i se dă posibilitatea de muzică, unde i se dau ajutoare minime, unde nu este brutalizat și unde i se respectă suferința: este primăria municipiului. Ca și în templele antice, porțile îi stau deschise fiecăruia, pentru a se refugia de prigoană, pentru a-și

odihni sufletul martirizat, pentru a bea nădejde și încurajare. Primarul le-a plătit cu vârf și îndesat toate aceste evadări din sălbăticia contemporană.

În ziarul „Bucovina”, intrat pe mâna directorului propagandei și care era oficiosul guvernământului, se strecurau ironii malițioase la adresa mea. Populația evreiască era numită, în derâdere, „Poporul lui Traian”.

Atitudinea mea era alimentată nu numai de o concepție etică, dar ea îmi era dictată de conștiința că în acest fanal de patimă, nu am voie să fiu mistuit și că numai astfel voi crea suportul moral în care se va oglindi cândva poate iertarea unora, sigur însă nevinovăția majorității neamului meu.

Nu pentru mine reclam onoarea de a fi fost om. O reclam pentru întreg aparatul funcționăresc al primăriei, care mi-a împărtășit simțirile și care, sub conducerea mea, nu s-a pretat la nici un act de josnicie și s-a dovedit a avea suflet.

Rămâne unic faptul că sub primariatul meu, serviciul financiar nu a evacuat pentru neplata chiriei pe nici un evreu și a plătit funcționarilor săi regulat pensia, sfidând ordinele guvernământului. Că după mine a fost altfel nu mă privește.

Explicabil că această atitudine a mea nu era de natură a consolida raportul meu cu guvernatorul, care se înstrăina mereu de mine, fără a avea curajul a provoca deznodământul. Nu odată, văzându-i atitudinea rezervată, după discuții în cari căutam a-l determina să mai potolească zelul cabinetului militar, i-am pus la dispoziție situațiunea mea de primar pentru a nu-i crea greutate, dar generalul evita hotărârea, pentru a-mi spune odată ritos: „lasă-mă domnule cu demisiile d-tale, recunosc că muncești, mă tem chiar să nu-ți fie odată prea mult și să nu pleci; nici nu aș avea omul cu care să te înlocuiesc”. Și totuși, de câte ori nu eram hotărât să plec, dar m-au reținut nenorociții a căror nădejde mai eram, m-au reținut bucovinenii al căror singur exponent eram în treburile publice. Bun, rău, dar eram.

În această atmosferă de tensiune surdă între guvernământ și primărie se îngrămădesc norii primejdiei asupra evreilor din Cernăuți. Față de mine nici un cuvânt, nici o aluzie de ceea ce se pune la cale.

Dar din culisele cabinetului militar se strecurau în șoaptă zvonuri cari de cari mai alarmante. Interesant cum evreeii care erau cel mai bine informați și îngrijorați cerșeau de la mine salvare. Disperați, își ancorau nădejdiile în curajul meu civic, crezând în minunea salvării. Cred că instinctul le prevestea primejdia.

În una din zilele lui septembrie, cred 29, am fost chemat la guvernământ la o conferință privind din nou ghetoul. Aici, în cabinetul guvernatorului, erau de față între alții și reprezentanții Serviciului de siguranță, între cari și un emisar al Siguranței generale în persoana unui domn Stănescu, consilier de curte de apel, în uniformă de locotenent, subdirectorul de mai târziu al siguranței generale.

Guvernatorul mi-a cerut să-i fac o propunere concretă, de felul cum primăria înțelege rezolvarea ghetoului. Am expus pe larg specificul evreilor din Bucovina, cultura lor, contribuția lor la ridicarea orașului sub regimul austriac, aportul lor în domeniul comerțului, industriei, meseriilor, al medicinei, al artelor și al magistraturii, precum și în câmpul altor îndeletniciri intelectuale. Am relevat în special contribuția lor sub regimul românesc și voința lor de asimilare, am disecat curentele vieții lor politice, evidențiind colaborarea lor tipică cu partidele de guvernare. Cu un cuvânt, am analizat întreaga lor valoare, în lumina calităților ca și a defectelor lor.

În concluzie, eram împotriva ghetoului. Temându-mă însă de mai rău – eram conștient că sunt în minoritate cu vederile mele – am făcut oarecari concesii. Am fost solicitat de guvernator a-i înainta un proiect de gheto așa cum l-aș accepta ca primar al Municipiului. Informat fiind că și germanii împing, prin consulenții de la legațiune, la soluționarea grabnică a înființării ghetoului și cum într-o conferință anterioară luasem act de sistemul pe care am făcut retrușări tuturor sugestiilor cari alimentau pe această cale guvernământul și am alcătuit un proiect pe care îl preconizau ei ca rezumat al discuțiilor purtate, l-am înaintat încă în acea seară guvernatorului. Trebuia să plece cu el și probabil și cu altele la București, pentru a le supune,

spre examinare, mareșalului. Eram încredințat că va fi acceptat proiectul meu, mai ales că de la consulentul guvernământului în persoana unui ministru Pflaumer*, aflasem că Mareșalul ar fi dispus la îndulcirea sistemului de gheto preconizat la Cernăuți. Credeam că, soluționată fiind problema ghetoului, care obseda oficialitatea și o cerea strada, se va încheia capitolul măsurilor luate împotriva evreilor. La o deportare masivă a lor, nici prin gând nu-mi trecea.

Zece zile de liniște au premers dezlănțuirii furtunii.

Deportarea

Evacuarea evreilor, cum ea a fost numită de oficialitate, eu o numesc deportare. Să ne înțelegem. Evacuarea, de la „vacuum”, înseamnă ridicarea, în masă sau parțială, a populației unei părți de țară sau a unei localități, primejduită de operațiuni militare, de sinistre ca foc și apă, de epidemii și alte cauze fortuite. Evacuarea înseamnă punerea la adăpost a populației în fața furiei dușmanului, în fața dezlănțuirii elementelor, este grija de a o feri de distrugere și pentru a păstra cât mai mult vitalitatea acelei populații. Ea este dictată de interese pur egoiste ale colectivității, de interese morale și etice. Ea poate fi dictată, în anume cazuri, și de interese politice. Evacuarea cuprinde îndeobște întreaga populație sau numai o parte a ei, indiferent de diferențierea de sânge, religie sau ideologie. Ea se mișcă numai în hotarele teritoriului de suveranitate statului. În cazul când această evacuare este nevoită a se opera pe teritoriu străin, atunci ea apelează la dreptul vremelnic de azil, pentru că ea este în esență provizorie.

Evacuarea nu cunoaște la temeiul ei ura, ci dimpotrivă, dragostea de semen.

Evacuarea evreilor din Bucovina și alte părți ale țării, nu-și are sorginea în nici unul din considerentele de mai sus. Dimpotrivă, ea este determinată de ură, se operează din cuprinsul teritoriului național pe un teritoriu inamic, având unic scop de a se dezbăra de ei pe această cale pretins mai umană, având însă sub premizele în cari s-a înfăptuit, unicul țel distrugerea lor.

Și în acest caz ea îmbracă caracterul tipic al deportării. Deportarea înseamnă smulgerea din mijlocul unei colectivități a unei anumite categorii de populație și împotriva voinței ei, înseamnă părăsirea ei definitivă, înseamnă aruncarea ei ca un balast inutil peste bord, înseamnă pedeapsă. Iată de ce numesc eu acea evacuare, deportare.

În ziua de 9 octombrie 1941, a pătruns la Cernăuți vestea că ar fi fost ridicați evreii din Nordul Bucovinei, cari fuseseră concentrați în lagărele din Storojineț, Vijnița, Văscăuți și Lujeni și îmbarcați cu destinația către Nistru. A doua zi, în 10 octombrie, parvine știrea de operațiuni similare în Sudul Bucovinei la Câmpulung, Homor, Rădăuți și Suceava.

Amănunte lipseau. Se spunea numai că au fost ridicați din casele lor, strânși și îngrămădiți înspre punctele de adunare, pentru a fi îmbarcați în trenuri, cari așteptau sub presiune. Operația ar fi fost ordonată direct de la centru iar cu executarea ei, împuterniciți prefecti de județe. Vaietul de jale ce se străbătea până în capitala provinciei pe diferite căi a ținut în prostație pe toți oamenii de bine. Intervențiile fruntașilor din județe erau rău văzute. Cruțarea unuia sau altuia pentru care intervenea protestul populației, se făceau de guvernământ, la cazuri în adevăr care ieșeau din comun și se făcea anevoie mare. Au fost ridicați oameni de valoare cari își câștigaseră merite pentru județ, oameni cari și-au avut un rost în viața lui. Ridicarea s-a făcut în masă, cruțarea sporadică și numai la intervenția chiar a Prefectului. Stăruințele fruntașilor autohtoni nici nu erau luate în considerare.

În acea zi de 10 octombrie am fost chemat la guvernământ, unde guvernatorul Calotescu mi-a pus în vedere să iau măsuri pentru ca brutăriile să coacă mai multă pâine, pentru a aproviziona populația evreiască ce trebuie să intre în gheto și pentru ca la îmbarcarea ei în trenuri să pot da câte 4 pâini de om.

Aici, în cabinetul Guvernatorului, am aflat că se hotărâse deportarea în masă a evreilor din Cernăuți. În același timp am aflat și amănuntele cari priveau strângerea lor în gheto, măsurile de a se pune în seama statului, în siguranță, avutul mobil abandonat locuințe, ridicarea obiectelor

---

* Consilier german, detașat de guvernul celui de-al III-lea Reich în România, în primăvara anului 1941; a fost specialist în probleme de evacuări și colonizări de populații.

de valoare ce le-ar avea asupra lor, schimbul banilor, apoi îmbarcarea în trenuri de câte 50 vagoane, cu plecare sub pază militară, către punctele de frontieră Atachi și Mărculești, pe Nistru, și împărțirea lor în județele Transnistriei.

Am rămas înmărmurit. Am putut doar să îngân Guvernatorului atât: „aici ați ajuns, domnule guvernator?”, la care dânsul îmi răspunde: „ce să fac? E ordinul Mareșalului și aici sunt și delegații marelui Stat Major”. De față erau generalul Topor, marele pretor al Armatei, și un domn lt. colonel Petrescu din Statul Major.

Eram în total patru persoane afară de maiorul Marinescu, care intra și ieșea cu rapoarte și acte la semnat.

E vie încă în mintea mea scena ce s-a desfășurat între noi, pentru că ea a fost dramatică și pentru că neputându-mi stăpâni revolta am avut ieșiri violente – recunosc puțin uzitate între un primar și guvernatorul său, împuternicitul direct al Mareșalului.

I-am atras mai întâi atenția asupra faptului răspunderii cu care se încarcă personal în istorie, i-am arătat consecințele ce decurg pentru noi pe tărâmul internațional, i-am zugrăvit greutățile ce le vom întâmpina la conferința păcii, când România se va prezenta în fața areopagului popoarelor civilizate. N-am cruțat nici un argument, pentru a-i dovedi enormitatea pasului ce e pe cale a-l comite. Am vorbit de umanitate, de omenie, de blândețea tradițională a românului, de barbarie, de cruzime, de crimă, de rușine. Am evocat toate virtuțile strămoșești, am înfierat sadismul rasial. Am evocat rușinea Spaniei care nu poate șterge din istoria ei prigoana împotriva evreilor de la 1492, sub Torquemada. Textual i-am spus: „Domnule guvernator, revoluția franceză care a dat omenirii dreptatea și libertatea a costat numai 11.800 victime, pe când d-ta trimiți la moarte în pragul iernii peste 50 000 suflete”. Arătând cu mâna înspre generalul Topor și colonelul Petrescu, i-am spus: „Domnii se vor instala peste câteva zile la Dragomir Nucilescu și-și vor freca mâinile, de ce mare ispravă au făcut în Bucovina, dar d-ta rămâi aici guvernatorul unei provincii ce ți-a fost dată întreagă în pază și grijă. Nu ai voie să primejduiești viața nici unuia. Cum vrei să intri în istorie alături de Robespierre? Eu unul nu voiesc ca istoria să-mi pângărească numele. Gândiți-vă ce faceți. Mai aveți timp. Luați contact cu d-nul Mareșal și rugați-l domnia voastră, guvernatorul, să renunțe cel puțin până la primăvară la această măsură”. Vorbeam numai eu, ca un inspirat și tremuram de emoție. Toți în picioare. La birou asculta împietrit guvernatorul, rezimați de sobă ceilalți doi. După un moment de adâncă tăcere, guvernatorul: „Domnule Popovici, acestea le spuneam și eu domnilor, am aceeași teamă, dar d-nii sunt trimiși anume pentru a supraveghea executarea ordinului; să mă mai gândesc”. În acel moment mi se adresează lt. colonelul Petrescu: „D-nule primar, cine va scrie istoria, jidanii? Eu vin să-ți plivesc grădina de neghină și d-ta te opui?” I-am răspuns tăios: „D-nule Colonel, grădina mi-o plivesc singur, iar în ce privește istoria nu o vor scrie numai jidanii, că nu e lumea numai a lor, o vor scrie istoricii tuturor popoarelor, vom scrie chiar noi și mai degrabă decât crezi. Mă tem că vei citi încă domnia ta istoria la care vrei să contribui”. Atunci încă nu bănuiam că voi fi nevoit să ies din anonim și să contribui singur la istoria tragediei ce s-a consumat.

În această atmosferă încărcată intră în cabinet generalul Vasile Ionescu. Negru la față, mâhnit și frânt sufletește, după ce ne salută pe toți, se adresează guvernatorului: „Eu zic să n-o faci, d-nule general. E porcărie ce intenționăm a face. E păcat, e mare păcat. Mai bine nu veneam în Bucovina să fim martor la atâta sălbăticie. Guvernatorul a ezitat și și-a luat timp de răzgândire.

Când am ieșit din cabinetul guvernatorului, am plecat împreună, generalul Ionescu și cu mine. Coborând scările îmi spune: „Eu i-am refuzat categoric, le-am cerut ordine scrise, dar n-au voit să mi le dea. Închipuieste-ti, n-au ordin scris. Spun că astfel de operațiuni se fac numai verbal, ca să nu rămâie dovadă. Trăiene! Să căutăm să-l convingem pe Calotescu să nu facă prostia, căci e rușine. De altfel cred că i-am scuturat noi conștiința. Las' că mai vorbesc cu el după prânz”.

Cu teama în suflet că nu va izbuti și cu nădejdea că poate tot s-ar putea să-l convingă, am plecat spre primărie. Aici, cabinetul meu plin de frunțașii evreimii din Cernăuți, cari așteptau crispați în grijă, cuvântul salvator. Orașul era în fierbere. Sosiseră două batalioane de jandarmi din București și vestea prevestitoare de urgie se răspândise fulgerător.

Nu puteam să le spun nimic asigurător, mut priveam la zbuciumul lor, cărora instinctul lor le spusese totul. Rămasul lor bun de mine a fost impresionant. Mi-au mulțumit pentru totul ce făcusem pentru ei, mi-au jurat că la toate popasurile de suferință își vor aduce aminte de mine, ca la singurul om care a avut înțelegere pentru durerea lor și că amintirea lor de Cernăuți va fi legată și de pomenirea mea. Au plecat din biroul meu podidiți de lacrimi, ca la prohodire.

În birourile primăriei, liniște de moarte a cuprins întreaga funcționărie care, din înfățișarea mea, descifrase tragedia ce se punea în mișcare. La toți li era conștiința zguduită. N-a fost unul care să aprobe măsura deportării. Cinste lor și recunoștința mea, pentru solidaritatea lor cu mine.

Mărturisesc, în acea zi nu am mai fost capabil de concentrare în muncă. Eram epuizat îngenunchiat sufletește și fizicește. Ca să nu fiu martor și părtaș la tragedie, m-am hotărât la demisie, ceea ce am comunicat intimilor mei. Toți m-au desfatuit categoric, pe considerentul că aceasta ar fi apă la moara celor cărora le stau în cale, că aș aduce în public dovada injuriei cu care mă stigmatizau romanizatorii că sunt jidovit, că ar fi lașitate din parte-mi a-i părăsi tocmai în ceasul lor de expiere și că în definitiv mai am de apărut și cealaltă populație de șicane și alte coborâri morale. Nu știu nici astăzi dacă am făcut bine că le-am ascultat sfatul și am rămas.

Drumul suferinței

Dimineața zilei de 11 octombrie, zi rece, umedă, tristă ca și vălul din sufletul atâtor nenorociți, priveam de pe fereastra dormitorului la fulgii de zăpada timpurie și nu-mi venea să cred ochilor. Pe străzile din fața ferestrei, un pohod întreg de omenire în pribegire. Moșnegi ajutați de-copii, femei cu prunci în brațe, infirmi târându-și trupurile schiloade, toți cu boccele în mână, valizii cărând în cărucioare sau roabe sau în spinare, cufere legate în pripă, așternut, boarfe, haine, se îndreptau în pelerinaj mult înspre valea de suferință a orașului, înspre ghetu.

Mi-am dat seama că s-a pus în mișcare roata nenorocului lor. M-am îmbrăcat și-am grăbit la primărie. Pe drum plâns de femei, scâncet de copii, murmur de bătrâni, lacrimi și iarăși lacrimi, unele curgând șiroaie, altele uscate pe obraji de suferință, altele prelingându-se anonim în bărbiile cărunte.

„Jidovimea fusese scoasa din bârlogul ei” și hăituită, ca sălbătăciune înspre țarcul ei de poticnire.

La primărie o forfotă mare. Vice-primarul Popp, un om de inimă și suflet ales, în plină activitate. Alcătuia tablourile de funcționari cari, din ordinul guvernământului, trebuiau puși la dispoziția Directoratului Românizării, pentru inventarierea averii „abandonate” și sigilarea locuințelor. Echipele urmau să fie alcătuite la Românizare și în asistența organelor de poliție repartizate pe cartierele orașului.

Am înțeles atunci că procedura fusese studiată și aplicarea pe teren mediată din vreme.

Am grăbit la comandamentul militar, unde generalul Ionescu, nedormit și impresionat, mi-a comunicat cele întâmplare, punându-mi la îndemână ordinele primite. Fusese chemat către orele 22 seara la guvernator, unde i s-au înmânat ordinul de evacuare, programul străngerii evreilor în ghetu, încunoștințarea ce trebuia pusă în vedere evreilor, regulamentul asupra funcționării ghetoului și ordonanța 38 a Guvernatorului*.

Mi-a povestit cum s-a executat de ele până în prezent și mi-a relevat cu ce punctualitate și demnitate se achită evreimea de obligațiunile ce i-au fost impuse.

Am răsfoit în grabă instrucțiunile și când am cetit în regulamentul asupra funcționării ghetoului: brutăriile vor funcționa sub auspiciile primăriei, iar piețele vor funcționa prin grija ei, am grăbit din nou la palatul municipal pentru a lua măsuri că aprovizionarea cu pâine, alimente și mai ales lapte pentru copii să nu stagneze. Acesta era deocamdată rolul pe care mi-l rezervase providența, prin grija cabinetului militar.

---

* Vezi documentul 99 în volumul de față.

Numai cine cunoaște topografia orașului Cernăuți poate să-și dea seama din delimitarea prevăzută în „încunoștiințare” ce minimă porțiune fusese rezervată drept ghetto, în care populațiunea evreiască era „invitată” sub pedeapsa cu moartea a intra până la ora 18. În acest cartier, care putea cuprinde la mare înghesuială cel mult 10.000 oameni ca într-un bâlci, trebuia să încapă peste 50.000, nesocotind populația creștină care locuia în el. Denumirea de țarc îmi aparține de atunci și până astăzi.

Capacitatea de cazare era minimă. Chiar dacă *camerele* disponibile trebuiau să cuprindă până la 30 și mai mulți indivizi, partea cea mai mare a fost nevoită a se adăposti în coridoare, poduri, beciuri, șoproane și unde găseau refugiu de ploaie și zăpadă. De condițiile de igienă nu mai vorbesc. Lipsă de apă potabilă salubră; fântânile existente insuficiente. Remarc că orașul era în suferință, două din cele trei uzine de apă fiindu-i distruse. Un miros de sudoare înăcrită, urină și fecale, de umezeală igrasioasă, a pus stăpânire pe cartier, diferențiindu-l de restul orașului. Exact mirosul concentrat al unui țarc de oi, pe întinsuri de pășune verde. E de mirare cum de n-au izbucnit molimi, care să primejduiască orașul întreg.

Surprinzător cum a fost de îndată încercuit aproape ermetic ghettoul cu sârmă ghimpată, cu porți de lemn la ieșirile lui principale și cu pază militară.

Nu știu dacă a fost scopul, dar efectul s-a văzut: mulsoarea oficială și neoficială a proscrisilor. Ghișee ale Băncii Naționale au fost înființate pentru schimbul obligatoriu al valutei naționale în ruble, pentru ridicarea valorilor, a bijuteriilor și altor obiecte de valoare.

E straniu cum de o instituție așa de serioasă și prima instituție bancară din țară s-a putut preta la jecmănirea unei populații care a contribuit la prestigiul valutar al țării.

Această mulsoare oficială, dură, rece, brutală, dar în aparență legală.

Dar să ne oprim la cealaltă, neoficială, admisă tacit de întreg sistemul deportării, la care s-au pretat și radioasele personaje cu nimb în societate, și cari au dat corolarul de rușine întregii operațiuni. Cu toate că aliniatele 3 și 4 din regulamentul asupra ghettoului sunt categorice în sensul că nimeni nu poate intra în ghetto fără prealabila autorizație a guvernatorului, totuși nimeni nu ține seamă de aceste dispoziții și de a doua zi, se pune în mișcare un pelerinaj înspre ghetto, de femei din toate straturile sociale, de cunoscuți samsari intelectuali, cunoscuți publicului cernăuțean, de persoane „bine” din toate păturile și profesiunile sociale, hiene cari adulmecau cadavrele sufletești ale acestor nenorociți.

Sub pretext că sunt bine cu guvernatorul, cu comandantul militar sau cu primarul începe jecmănirea lor pe scară mare, de tot ce aveau asupra lor mai de preț, ca monede de aur, bijuterii, pietre scumpe, covoare, blănuri, stofe, alimente de preț (ceai, cafea, ciocolată, cacao) pentru a putea mitui sau a se „revanșa” față de acei ce aveau de spus un cuvânt de salvare sau a determina o „exceptare de la evacuare”. Traficul de influență e în plină floare. O altă categorie de hiene sunt prietenii samariteni, care se oferă benevol a pune la adăpost toate „aceste bunuri, de a le feri de furt, de luare cu forța, pentru a le păstra până la întoarcere sau pentru a le încredința familiilor sau cunoscuților rămași în țară.

Indivizi pe cari nu i-a mai văzut Cernăuții curg din toate unghiurile țării, să se procopsească din tragedia umană.

Dacă deportarea în sine cu procedura ei premergătoare a fost o monstruozitate, apoi exploatarea aceasta a deznădejdiei, le-a întrecut pe toate. A fost cea mai rușinoasă coborâre a eticului în om. Până la ce adâncuri de mocirlă morală poate lăcomia să coboare pe om, e de necrezut.

Și aceasta numai datorită sistemului de selecționare preconizat de guvernământ și nu celui de eliminare preconizat de mine în amintitul proiect de ghetto de la 29 septembrie.

Brutalitatea unei măsuri n-a fost nici măcar în stare să ne cruțe de rușinea cu care ea s-a tradus în fapt.

Selecționarea sclavilor albi

A doua zi, duminică dimineață, 12 octombrie, am fost invitat de guvernator la o conferință a tuturor capilor de autoritate, conferință ținută la guvernământ. De față erau 18 persoane: Directorii generali din fruntea diferitelor departamente, Primul Președinte al Curții de Apel, Procurorul General al Curții, comandantul militar, Șeful Siguranței publice, Prefectul județului, delegații Marelui Stat Major, Directorul Cabinetului militar și Primarul.

Aici am fost puși de către Generalul-Guvernator în cunoștință oficială asupra faptului consumat de strângere a evreilor în gheto și Hotărârile luate de a-i deporta în masă.

Guvernatorul ne-a cerut a ne expune părerea și a formula propuneri ce am avea eventual de făcut. Din discuții au evadat de la început Primul-Președinte și Procurorul General al Curții, pe considerentul că nu au autorizațiunea Ministrului de resort de a participa la conferințe cu astfel de caracter și că magistratura trebuie să fie ferită de participare la măsurile de guvernământ și cele administrative.

Este cazul ca să evidențiez un adevăr care onorează magistratura noastră, în toate chestiunile privitoare pe evrei, ea nu a avut nici un amestec nici direct, nici indirect. A fost departe de toate pasiunile cari s-au aprins în jurul acestor măsuri, iar în instanță evreii au avut același tratament ca fiecare justițiabil, întocmai cum l-au avut mai înainte, fără nici o deosebire. Justiția noastră nu a prigonit pe evrei, ba dimpotrivă, în aplicarea legiuirilor rasiale a arătat foarte mare indulgență.

Nu interesează cine din cei prezenți au aprobat sau au dezaprobat hotărârea deportării. De reținut este numai faptul că, sterpi în curaj civic, nimeni nu a avut tăria de a protesta împotriva unui atare act, cu consecințe în istoria unui neam.

Mă provoc la mărturia tuturor celor prezenți și cari toți sunt în viață că am fost singurul care, când mi s-a acordat cuvântul, ridicat în picioare am expus pe larg problema evreiască în lumina vremurilor pe cari le trăim, în ambianța de ură rasială care pe noi românii nu are voie să ne angajeze în răspunderi, fiind un popor prea mic, am arătat meritele vii ale lor, contribuția lor merituosă la dezvoltarea economiei țării, aportul ce l-au adus în toate domeniile de cultură și muncă și în numele meu personal, cu calitatea de primar al municipiului, am protestat împotriva acestui act.

Am cerut grație pentru cei dăruți bisericii prin botez, arătând că furăm temeiurile ei, misionarismul fiind cheia de boltă a creștinismului. Am cerut cruțarea pentru cei juruiți culturii profunde și artelor frumoase. Am cerut recompensă pentru cei care au binemeritat recunoștința de la neam, pensionari, ofițeri, invalizi. Am cerut păstrarea măștrilor în toate ramurile de industrie. Am cerut, în slujba umanității, exceptarea medicilor. Am cerut, pentru opera de reconstrucție, ingineri și arhitecți. Am cerut, pentru cinstirea intelectului și civilizației, magistrații și avocații.

Iarăși nu interesează cine m-a combătut și cu cari argumente am fost combătut.

Rezultatul a fost că guvernatorul a acceptat în parte expunerea mea și de față cu toți m-au autorizat a alcătui un tablou de cei cari, prin prisma considerentelor de mai sus, au binemeritat recunoștința de la neamul nostru. Am fost limitat în acest tablou la maximum 100-120 persoane.

Când am părăsit ședința, fusesem tacit ostracizat și de oficialitate ca „jidovit”. Cu sentimentul de înjosire, prin atitudinea mea care numai românească nu li se părea domnilor, am plecat din palatul guvernatorului, în suflet cu satisfacția că am salvat o infimă parte de la pieire.

La alcătuirea tabloului am consultat pe românii de bine, cari prin trecutul lor cheazău obiectivitatea și imparțialitatea alegerii. E adevărat că tabloul înaintat de mine guvernatorului a fost aprobat în întregime, fără nici o ștergere sau obiecțiune.

Între timp se scurg zilele de 12, 13 și 14 octombrie, cu pregătirile de îmbarcare a evreilor în trenuri.

Intimii mei știu și astăzi că între timp nu am stat cu mâinile încrucișate. Nu este oportun încă pentru ca să arăt prin ce mijloace și cu ajutorul cui am încercat să influențez indirect voința Mareșalului pe care încă nu-l cunoșteam și care era așa de departe de Cernăuți. Strădania mea a fost însă încununată de succes, pentru că în după-amiaza zilei de miercuri 15 octombrie, mareșalul Antonescu, în convorbirea telefonică cu guvernatorul, a consimțit la o retușare a

deportării masive, ordonând exceptarea de la evacuare a unui lot de până la 20.000 suflete, în care număr să intre categoriile asupra cărora atrăsesem atenția în conferința administrativă de duminică și asupra cărora avizasem prin intermediul unor factori de absolută greutate.

Așa s-a ajuns la oprirea în Cernăuți, a unui număr de cca. 20.000 evrei. Că această oprire nu era pe placul străzii și improvizaților romanizatori, nu importă.

Efectul îmi dăduse putere nouă, pentru că confirma din scaunul celei mai înalte răspunderi în stat, atitudinea mea de până acum. Trebuie să admită oricine, era un început de mare biruință morală.

În după amiaza zilei de 15 octombrie, pe când așteptam împreună cu generalul Ionescu și consulul general Schellhorn în anticamera guvernatorului, se deschide ușa det la biroul lui și maiorul Marinescu ne întâmpină: „Bine ca sunteți aici, căci d-nul Guvernator a întrebat de d-voastră”. Intrăm la generalul Calotescu care ne comunică textual: „Domnilor, tocmai am terminat convorbirea cu d-nul Mareșal, care a admis rămânerea la Cernăuți a unui lot de până la 20.000 evrei. Nu mă pot ocupa de selecționare, întrucât nu cunosc elementele și necesitățile. Vă autorizez pe D-voastră domnule general, domnule consul general și pe d-ta d-nule Primar, să procedați la această triere. Cunoașteți oamenii, unul ca localnic și ca primar, celălalt ca fost prefect și trăit ani de-a rândul la Cernăuți, iar dl consul în interesele ce le-ar avea Reichul pentru economia provinciei. Procedați de urgență la întocmirea tablourilor de cei cari trebuie să rămână, luați contact și cu dl. Pavelescu de la Românzare, pentru ca să nu stagneze industria. Vă dau răgaz patru zile, în care timp suspend transporturile. (Între timp, din seara zilei de 13 octombrie se puseră vreo trei trenuri în mișcare.) Aveți puteri discreționare. Eu îmi rezerv dreptul procentajului și al semnăturii personale a autorizațiilor, indiferent câte ar fi ele”.

Pe consulul Schellborn l-am eliminat chiar de îndată, el singur nevoind să accepte această onoare, atrăgând atențiunea guvernatorului că nu poate să angajeze în chestiuni cari privesc numai statul român, pe un reprezentant oficial al unui stat străin. Și astfel am rămas numai noi doi, generalul Ionescu și cu mine.

Acestea fiind zise, iar noi concediați, începe noua etapă în acțiunea de deportare: selecționarea sau, oficial, trierea.

În clipa când ne-am despărțit de guvernator, amândoi satisfăcuți de întorsătura care au luat-o lucrurile, nici nu bănuiam ce muncă uriașă ne așteaptă și ce mare răspundere a fost prăvălită asupra noastră. Generalul Ionescu și cu mine ne-am completat și ne-am înțeles de minune. Afirm aici, nici un moment colaborarea noastră nu a fost turburată de vreo neînțelegere, în tot cursul lucrărilor. De altfel partea mare de muncă o avea d-sa, eu fiind reținut de lucrările primăriei. La primărie am fixat jaloanele activității noastre.

Mai târziu, în lipsă de tablouri oficiale de recensământ, pe categorii, pe diferite meserii, profesii, ocupațiuni intelectuale sau manuale, am căzut imediat de acord, ca acestea să și le facă singuri evreii, cari se cunoșteau mai bine între ei și cari aveau capii lor de bresle, președinții corporațiilor și corpurilor din cari făceau parte. În acest scop am hotărât și convocarea la sediul primăriei a Comunității evreiești, pentru a-i pune în vedere efectuarea cât mai rapidă a acestor lucrări. Pentru ca selecționarea să se facă într-un spirit de cât mai mare dreptate, echitate și obiectivitate, am crezut de bine să convocam fruntași ai vieții publice din Cernăuți, pentru ca împreună cu ei să împărțim răspunderea, sub aspectul valorii și suspiciunii intrinsece a lucrărilor.

În ce măsură au înțeles d-nii convocați să ne ajute, unii nevoind să înțeleagă că măsura reținerii a fost dictată de Mareșal în considerarea unor mai înalte comandamente ale nevoilor în industrie și refacere, alții crezând că noi am fi autorii hotărârii de deportare, toți la un loc criticând persoana mareșalului, unii pentru blândețe, ceilalți pentru câinie, aceasta intră în apanajul suferințelor noastre personale. Am fost nevoiți după două zile să ne dispensăm de acest fel de a vedea în colaborare, ca numai ne îngreuiam opera.

Pentru lucrările propriu zise de birou, confecționarea tablourilor, verificarea lor numerică, sortarea lor, evidența, completarea formularelor, eliberarea autorizațiilor, ducerea la semnat și predarea lor serviciului de pază a ghetoului, pentru toate aceste și câte altele lucrări de amănunt,

comandamentul militar a pus la dispoziție un aparat de 48 grade inferioare, teteriști, ofițeri și subofițeri, lucrările păstrându-și caracterul executării unei hotărâri militare.

Primăria prin mine a pus la dispoziția acestor lucrări sala cea mare a primăriei cu birourile vecine, aceasta pentru a avea îndeaproape sub control aceste lucrări și pentru a fi scutit de dese deplasări la comandamentul militar, unde ele de drept ar fi trebuit să fie executate, și pentru a putea interveni de urgență când nevoia o va cere.

Singurii civili în aceste lucrări au fost primarul, vice-primarul, secretarul general, șeful de cabinet și o dactilografă din biroul prezidial al primăriei și aceștia numai în măsura în care pe calea dreptului de petițiune evreii apelau direct la înțelegerea, sprijinul și intervenția Primarului.

N-am regretat atunci și mai puțin astăzi că am avut această inspirație, cu toate că munca mea a fost îngreuiată însutit. Recunosc, nu toate inspirațiile mele au fost fericite, dar aceasta de care vorbesc, cu toate că mi-a creat atâtea neajunsuri, nu o regret, întrucât prin ea am putut să frânez roata nenorocului, abătută asupra unei populații martirizate.

Dar să amintesc și de alta care atunci era să-mi rupă capul, care a dat anză atâtor comentarii și care a făcut obiectul multor note informative, păstrate cu grijă în tresorul cabinetului militar sau trimise direct președinției. Vizita mea în ghetou, singura mea vizitare oficială a ghetoului, prin tot timpul ființării lui.

În chiar seara de 15 octombrie, după ce fixasem cu generalul Ionescu programul lucrărilor noastre pentru a doua zi, m-am transportat până la spitalul evreiesc, situat la o margine a ghetoului și pe artera de circulație principală, spre gară. Fusesem înștiințat încă din zi că ar fi izbucnit o epidemie de febră tifoidă, care reclamă măsuri preventive în care grija primăriei trebuia să fie în gardă. În același timp, voiam să duc frunțașilor comunității mesajul Mareșalului că înțelege să cruțe o parte din evreimea de la Cernăuți. Era un gest și de liniștire a maselor chinuite de groaza plecării în necunoscut, dar în același timp era și un gest politic de a le dovedi că Mareșalul nu este atât de căinos la inimă și că poate el a fost împins de înalte considerente la măsura deportării lor, dar în fapt are milă de ei și, pe cât îi permite orientarea lui politică, îi va scuti.

Scena dramatică pe care am trăit-o în clipa când le-am adus vestea de nădejde, o socot cea mai solemnă, cea mai mișcătoare din viața mea și nu cred ca viitorul să-mi fi rezervat o alta mai măreață.

Rabini bătrâni, intelectuali de toate vârstele, frunțași din toate compartimentele vieții sociale, negustori, muncitori, cu un cuvânt întreaga suflare, a izbucnit în plâns alinător, a îngenunchiat binecuvântând pe Dumnezeu lor, mulțumind cerului pentru îndurare, Mareșalului pentru grație, iar mie încercând să-mi sărute mâinile, picioarele și pulpana hainelor. Nu totdeauna lacrimile rușinează pe un bărbat. În clipa aceea, emoționat de această izbucnire spontană de gratitudine, m-au podidit lacrimile și am plâns și eu, „părintele orașului”. Pentru trăirea acelei clipe întocmai, chem martori pe toți cei ce au supraviețuit chinuirea și s-au comunicat alături de mine, din potirul nădejzii într-o omenire mai bună. De ce neamul meu nu și-a însușit gestul, cel puțin ca scuză pentru viitor, rămâne să deslege în conștiința lor cei ce m-au huliț, înfierat și m-au urmărit. Eram doar primarul întregului municipiu, și nu numai a unei părți a lui. Intra în chiar atribuțiunile primarului grija de alimentare a pietelor și brutăriilor din ghetou. Eram purtătorul de grijă pentru întreaga populație și nu prigonitorul ei. Gestul așa de simplu, așa de explicabil, ura l-a făcut măreț pentru mine și pentru posteritate.

Abia în ziua de 16 octombrie, după ce am luat contact cu delegații comunității, cărora li s-a comunicat hotărârea Mareșalului și le-am expus urgența lucrărilor cu care am fost însărcinați, ne-am dat seama că nu vom fi în stare să ne achităm în timp așa de scurt, de selecționarea ce ne-a fost încredințată. Evreilor singuri cari erau în cauză, și cari aveau la îndemână tehnicienii și posibilitățile de investigație statistică, le-a trebuit două zile pentru ca să alcătuiască tablourile. Ne-au fost înaintate un număr de 179 tablouri, la cari mai târziu s-au mai adăugat câteva.

Ne-a costat aproape o zi fixarea împreună cu guvernatorul a procentajului raportat la aceste tablouri, trebuind să argumentăm necesitatea obținerii unui procent mai mare la fiecare tablou. O va recunoaște și generalul Calotescu, ce luptă ne-a costat să-l convingem că anumite

categorii trebuie menținute pentru a nu dezagrega viața de mâine a orașului. Un exemplu: la Cernăuți tinichigii erau toți evrei, la un singur tinichigiu creștin – îi rețin numele, Basaraba – într-un oraș care număra peste 11.000 clădiri și după ce în restul provinciei fuseseră ridicați toți. Prevedeam, după cum s-a și întâmplat, că vom trebui să împrumutăm celorlalte orașe ale Bucovinei meseriașii de specialitate. Și câte alte exemple.

Am obținut noi amânări și ne-am înhămat zile și nopți la o muncă istovitoare, nemulțumitoare nici pentru unii, nici pentru alții.

Un aparat de 48 funcționari militari împărțiți pe alfabet, pe categorii, ajutați de o echipă de ofițeri, au muncit fără odihnă pentru a duce la îndeplinire într-o lună o muncă căreia, în normal, îi trebuia câteva luni.

Toate lucrările noastre erau pregătitoare, cuvântul în ultimă instanță avându-l guvernatorul. Rezultatul zbuciumului nostru l-am concretizat an rapoartele către guvernator.

Socot că nu mai interesează amănuntele migăloaselor eforturi până ce s-a ajuns laicele rezultate.

Interesează numai faptul că porniți odată pe drumul de a obține păsuiri în plecarea trenurilor, amândoi, generalul Ionescu și cu mine, am căutat noi expediente pentru a tărgăna pornirea, socotind cu intervenția iernii care va opri deportarea.

Trebuie să evidențiez un fapt. Toate lucrările acestei comisii de triere s-au făcut la lumina zilei, în văzul tuturor funcționarilor ordonați în executare, în văzul publicului care putea să-și exercite controlul când îi plăcea, în văzul celor interesați (autorități publice, instituții de stat și particular, fabrici, industrii, comercianți particulari) și sub controlul organelor de poliție și siguranță, ordonate cu verificarea indezirabililor, și mai presus de controlul și ochii delegatului Marelui Stat Major. N-am lucrat cu ușile încuiate, în șoaptă sau alt mod de suspiciune. Ușile comisiunii, dar mai ales ale primarului, erau deschise oricui.

În definitiv, activitatea mea era proiectată pe voința de a opri și nu de trimitere. Guvernatorul putea, dar nu trebuia, să țină cont de ea. De câte ori nu m-am războit cu el pentru a fi menținut unul sau altul pentru care nu numai argumente, dar și stăruinți, erau de a fi deportat. Provoc la dezmințire pe acela pe care eu l-aș fi refuzat. Pe câți nu i-am trecut personal pe autorizațiile oficiale și de strictă interpretare, eliberate și semnate de guvernator. Care membru de familie venea la mine să implor, după ce se închiseseră listele, salvarea celor dragi lui (părinți, frați, nepoți, socri, veri etc.) și a plecat nesatisfăcut. Mai răcneam eu, ce-i drept, căci îmi dădeam seama că nu de la mine putere creez o nouă autorizație, dar la urmă tot treceam pe autorizație numele celor dragi, începând cu formula stereotipă „valabil și pentru N.N., care trăiește în menaj comun, este întreținut, ajutat, dămlăgit, neputincios”, și câte alte considerente, și puneam curajos semnătura mea și ștampila primăriei. Această singură operație, din care mai târziu s-a voit a mi se răsuci un juvăț de incriminare pentru abuz de putere, a salvat nu zeci dar sute de suflete, legate indisolubil de ceea ce e mai sfânt în organismul umanității: familia.

Cea mai mare satisfacție pe care am încercat-o în acea vreme a fost când odată în timpul lucrărilor, lt. colonelul Petrescu mi-a declarat: „recunosc d-nule Popovici, d-ta ai avut dreptate, nu trebuia evacuarea, trebuie atâția menținuți, încât e păcat de cei ce au plecat”. Iar la plecarea domniei sale din Cernăuți, când și-a luat bun rămas de la mine: „Plec, dar nu vreau să fi pierdut stima d-tale”.

În acel moment, ai câștigat domnule colonel Petrescu stima mea pe care o ai și astăzi. *Errare humanum est* și recunoașterea greșelii te absolvă.

Diabolicum perseverare. În conștiința acestora, cari până mai ieri m-au înjurat, aș vrea să privesc astăzi, să văd dacă mijeste în ea remușcarea pentru ieftinul românism ce l-au arborat atunci și care a întinat românismul de veacuri, clasic în bunătate și ancorat tradițional în umanitate.

Pășind din „triere” la „revizuire” și din revizuire în „verificare” am lungit lucrările până ce la 15 noiembrie a dat Mareșalul ordinul ca evreei care n-au fost încă deportați, să rămână și ei pe loc.

Aceștia au rămas în seama primăriei și au intrat în istoria deportării cu „autorizațiunea Popovici”, autorizații cu dungă, spre deosebire de „autorizația Calotescu”.

Fericiți de a fi eliberați din coșmarul zilnic care ne mistuia sufletele și ne punea mereu în vibrație inima, acest sensibil organ pentru suferință, am încheiat lucrările, le-am „sigilat, numerotat și parafat” și, cu tot balastul de cereri, de tablouri oficiale și particulare, le-am înaintat cu proces-verbal guvernământului. Am răsuflat, am premenit încăperile primăriei și am închis capitolul „selecționării”.

Cei plecați cu destinul lor, urcând calvarul unor suferinți și mai diabolice, cei rămași copleșiți, înghițind fără murmur noile împilări.

Pohodul

Populația sortită deportării era mai întâi adunată în grupe de câte 2.000, și apoi prin noroi și mocirlă împinsă spre rampele de încărcare din gara principală. Aici, înghesuit în vagoane, câte 40-50 de vagoane (vagoanele sub paza militară, iar trenul sub comanda unui ofițer), convoiul se pune în mișcare spre Nistru, spre punctele de concentrare Atachi și Mărculești, de unde peste râu erau trecuți de Charon în împărăția infernului.

Scene sfâșietoare se petreceau pe rampa de îmbarcare și la plecarea trenurilor. Despărțirea de membrii aceleiași familii, plecând copiii și rămânând părinții, sau invers, despărțirea de frați și surori, ba chiar dintre soți, umpleau de vaiet văzduhul și mișcau și inimile cele mai împietrite. Era despărțirea pentru totdeauna, plecarea unora la suferință și moarte, rămânerea celorlalți în sclavie și durere.

Exodul evreilor din Cernăuți constituie un tragic capitol din istoria omenirii și va înregistra, de-a pururi, știrbirea cea mai gravă adusă noțiunii de civilizație și cultură.

În două ipostaze au trăit evreii această deportare, în frig, ploaie și zăpadă în iarna lui 1941, și în arșiță toridă și sete, în vara lui 1942. Cum tragicul lor destin a apropiat, în suferință și peste milenii, ducerea lor în robia babiloniană și în iadul de foame, boală și moarte al Transnistriei sau Ucrainei de peste Bug!

Morții coborâți din trenuri, părăsiți în gări și abandonați serviciilor de caritate locală.

Deposarea lor la punctele de adunare pe Nistru de tot ce mai aveau asupra lor, ridicarea și distrugerea documentelor pentru ca să li se piardă urma, pornirea lor în bacuri peste Nistru, marșurile pe jos pe vânt, ploaie, zloată și noroi, desculți și nemâncați, sunt pagini de tragedie dantescă și sălbăticie apocaliptică. La un singur transport, din 60 copii sugari a supraviețuit unul singur. Obosiți, poticniți, erau abandonați în stare muribundă pe marginea drumurilor, lăsați destinului lor, pradă hoiturilor lor vulturilor și câinilor.

Cei ajunși la destinație în condiții mizerabile de igienă și trai, fără locuințe, fără lemne, fără alimente și îmbrăcăminte, expuși necruțător intemperiilor vremii și vexațiunilor organelor de pază și administrative. Nici o organizare cât de sumară a deportării, în sensul unei încartiruirii omenestii.

Părăsirea lor neantului, foametei, iernii, lipsei de igienă, tifosului exantematic și altor epidemii inerente unei cartiruirii de dobitoace, siluirea fetelor și femeilor, prostituției pentru o pâine și uzii populațiunii ucrainene, iată scopul „evacuării”.

Mortalitatea lor crescândă de la 50%-70%, ajungând chiar 85% în comuna Berșad (jud. Balta), unde deportații au fost ținuți în loc deschis sub cerul liber ca vitele până la 20 decembrie, nu avea alt scop „uman” decât stingerea lor.

Interzicerea, sub sancțiunea curților marțiale, a trimiterei din țară, de alimente, îmbrăcăminte și medicamente, pedeapsa cu moartea pentru cei ce ar evada* și s-ar reîntoarce în țară, ce alt scop a avut decât distrugerea.

---

* Legea nr. 698/1942 stipula la art. 1: „Evreii de ambe sexe, de la 1.5 ani în sus, trimiși în Transnistria, vor fi pedepsiți cu moartea dacă se vor întoarce în țară în mod fraudulos”. (E.R., p. 223-224, doc. 71.)

Predarea lor peste Bug organizațiilor germane sub pretextul împrumutării mânei de lucru, pentru a fi martirizați, sfârtecați și îngropați de vii în gropi comune, care altă tendință avea decât pulverizarea lor.

Iată cortegiul martirajului celor plecați în pohod spre Transnistria. Și acestea toate în secolul al XX-lea, secolul nebuniei.

De câte ori n-am spus-o brutal guvernatorului și atâtor purtători de făclie a urii, că mai omenos ar fi fost să-i punem la zid și să-i împușcăm, decât să-i chinuim rece, calculat și fără drojdie în suflet, de remușcare sau teamă de Dumnezeu.

Iată una din înfățișările „războiului sfânt”, al „dezrobirii” și al „cruciadei”.

În numele unei umanități, a unei civilizații, a unei religii prin esență iertătoare, în numele unui Christos păgân, un „făuritor de neam nou” și „dăltuitor de mai bun destin” ne spurcă istoria.

Cu sângele celor martirizați, cu sufletele celor expiați în chip supraomenesc, cu groaza celor scăldați în apele morții, noii preoți ai acestei religii sălbatice au scris pagina de rușine apocaliptică în psaltirea neamului românesc.

Puțină statistică

Procentajul populației evreiești din întreaga Bucovina a fost până la primul război mondial de aproape 10%, însumând ei o cifră de cca. 90.000 locuitori. Acest procent s-a menținut și până în anul 1940, când numărul lor era de peste 120.000 pe provincie, din care procentul cel mai ridicat l-a dat Cernăuți, socotită fiind „minoritatea” evreiască la aproape 70.000 suflete, față de 140.000 ale întregului oraș. Pe ce cale și la ce împrejurări a fost diminuat numărul lor până la iulie 1941 la numai peste 50.000 locuitori pentru Cernăuți, intactă rămânând populația evreiască în Sudul Bucovinei, scapă cenzurii mele.

Fapt cert este că numărul evreilor la revenirea noastră în 1941 a fost pentru Bucovina de Nord de cca. 65-70.000, din cari numai la Cernăuți cifra lor trecea de 50.000.

În jurul acestei cifre, pentru „evacuarea” ei, s-a dat lupta din octombrie 1941 și până în iulie 1942.

Din lucrările de recensământ din august 1941 ale Ministerului de agricultură sau economie, lucrări efectuate sub conducerea d-nului director general Manuilă, a rezultat un număr de aproape 49.000 suflete în lotul evreilor.

După consumarea lucrărilor de deportare și după exodul celor sortiți plecării, a rezultat un număr de 16.569 persoane exceptate de la deportare la un număr de 5.619 autorizații revizuite pe capi sau membri de familie. La acesta se adaugă numărul celor ce au rămas în Cernăuți cu așa numitele „autorizații Popovici”, urcându-se numărul total al evreilor rămași în Cernăuți după recensământul biroului populației în 16 decembrie 1941, la 19.689 suflete, iar după cartela eliberată de primărie în mai 1942, la 19.521.

Evacuat a fost exact un număr de 28.391 evrei. Acesta numai din orașul Cernăuți. Care este cifra celor ridicați din lagărele nordului provinciei și din orașele de sud, nu aș putea preciza. Cred să fi fost cca. 50-60.000 suflete.

Pentru Cernăuți, adunat numărul celor deportați la numărul celor rămași, se verifică cifra rezultată pentru populația evreiască la recensământul Manuilă din august 1941, de cca. 49.000 suflete.

În rezumat, situațiunea numerică a evreilor rămași la Cernăuți după recensământul din decembrie 1941, a fost de 19.689 suflete. Personal cred că acest număr a fost mai mare, întrecând el ceva peste 20.000, notoriu fiind că mulți evrei s-au sustras, din motive de altfel explicabile, și recensământului, și procedurii de triere și cartelei. Nu mai adaug pe acei cari au putut evada pe orice cale din oraș și guvernământ.